

15372

321

h-82

1610

ՀԱՅ ԶԻՆՈՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԳՐԱԳՐԱՆ

№ 1

Վ. ԽՈՐԷՆԻ

ԳԻՆՆ Է 30 ԿՈՊ.

ԻՆՁ Է ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

1610

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան «ԱՇԽԱՏԱՒՈՐ» Գործ. 30.

1918

ԻՆՁ Է Ժողովուրդս

ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

1.

ԻՆՁ Է ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Նրբ մի ժողովուրդ որոշ տեղի կամ երկրի հետ կապում և որոշ պարագանք է ունենում, իր համար կարգեր, օրենքներ ու իշխանություն հաստատում,—ասում ենք, թե այդ ժողովուրդն իր համար պետություն է ստեղծել: Ուրեմն պետություն ասելով հասկանում ենք այն, որ ժողովուրդն ունի որոշ տեսակի կառավարություն՝ իշխող կամ իշխողներ, ունի զօրք, որոշ կարգեր, հարկ է տալիս և այլն, և այլն:

Այս տողերը կարգացողը կարող է հարցնել. —«Ապա էլ ուրիշ ինչպես կարող է ժողովուրդն ապրել. ակն չէ որ ժողովուրդն ամեն տեղ էլ պետություն է կազմում, կառավարություն ունի. չէ որ պետության գլուխ կանգնած է լինում թագաւորը, որի պատճառով պետությանը նաև թագաւորություն ենք ասում»:

Բայց բանն այդպէս չէ:

Եղել է ժամանակ, և եղել են, ու հիմա էլ կան երկրներ, ուր ժողովուրդը «Թագաւորութիւն» — պետութիւն չի ունեցել, կամ էլ՝ պետութիւն-կառավարութիւն ունեցել է, բայց Թագաւոր չի ունեցել: Այդպիսի ժողովուրդները կամ ոչ մի պետութիւն, իշխանութիւն չեն ունեցել կամ էլ երկիրը կառավարել են առանց Թագաւորի և իշխանի: Ժողովուրդների կեանքի պատմութիւնը մեզ ասում է, որ ինչպէս ամեն բան, այնպէս էլ պետութիւն առաջ ժամանակի հետ է զարգացել ու փոփոխւել: Եղել է ժամանակ, երբ մարդիկ ապրել են առանց որևէ իշխանութեան, ինչպէս որ հիմա էլ Աֆրիկայի ու Աւստրալիայի վայրերի ցեղերը: Նրանք մենդի և պաշտպանութեան համար Թափառել են անգիտեղ, չեն ունեցել որոշ տեղ, բնակարան ու պարապմունք, այլ զբաղւած են եղել միայն որս ճարելով և իրենց պաշտպանելով բոլորն էլ որսորդներ ու զինւորներ են եղել և նոյն իսկ իրար հետ հաստատ կապւած չեն եղել: Դրա համար էլ կենդանիների պէս ապրող այդ վայրերի կամ կիսավայրերի մարդիկ ոչ մի իշխանութիւն և կամ պետութիւն չեն ունեցել: Այսպիսի կենցաղի ժամանակ նրանք կարիք չեն ունեցել ոչ հաստատ օրէնքների, ոչ առանձին զօրքի և ոչ էլ իշխանութեան: Ուրեմն զրանք

ոչ միայն «Թագաւորութիւն», այսինքն Թագաւորի իշխանութիւն չեն ունեցել, այլ և «պետութիւն» կամ որևէ ուրիշ տեսակի իշխանութիւն չեն ունեցել: Բայց բանը այսպէս չի մտացել: Կամաց-կամաց մարդկանց կեանքը փոխւել է: Մնւելու և պաշտպանւելու կարիքից մարդիկ ստիպւած են եղել Թափառական կեանքն ու անհաստատ պարապմունքը թողնել և «նստել» — մի տեղ տուն դնել և որոշ արհեստով պարապել: Այս դէպքում ասում են, որ ժողովուրդը նստակեաց է դարձել, երկրագործութեամբ, անասնապահութեամբ կամ այլ արհեստներով է ապրում:

Նստակեցութիւնը և հաստատ պարապմունքները փոխում են ժողովրդի կեանքի եղանակն ու բնաւորութիւնը: Հիմա էլ առաջևս պէս ամբողջ ժողովուրդը չի կարողանում որսորդ և զինւոր լինել ու իրեն պաշտպանել. ժողովրդի աշխատանքը բաժանւում է և այս տեսակէտից. որոշ մարդիկ միայն պաշտպանութեան գործով են զբաղւում և կազմում են զինւորականների դասը: Տոհմի և ցեղի պետը կամ մեծը զանոնում է իշխան և սկսում է ժողովրդին պաշտպանել զրոյի թշնամիներից ու կառավարել նրան, ստեղծելով որոշ կարգ, օրէնք: Այսպիսով հիմք է դրւում պետութեան: Պետութեան այս առաջին անկատար տեսակները

կոչւում են տոհմապետութիւն և ցեղապետութիւն:

Ի հարկէ բանն այսպէս չի մնում: Տոհմային և ցեղային պետութիւնը հետզհետէ հարեան ցեղերի վրայ յարձակելով, նրանց նւաճելով և ժողովրդին ճնշելով՝ ուժեղանում ու մեծանում է: Դրա հետ մեծանում, շատանում են նաև տոհմապետի և ցեղապետի իրաւունքները. նրանք դառնում են մեծ իշխան, թագաւոր:

Որքան մեծանում են իշխանի և թագաւորի պետութեան և իրաւունքի սահմանները, այնքան պակասում է ժողովրդի իրաւունքը: Թագաւորը երկիրը կառավարում է ազնւականների հետ, պահում է մշտական զօրք նաև իր ժողովրդին ճնշելու համար: Ժողովրդին մնում է միայն-զինւոր ու հարկ տալ և հլու հպատակութիւն ցոյց տալ: Այսպիսով թագաւորը դառնում է երկրի ու ժողովրդի միակ և ինքնակալ տէրը կամ միապետը:

Պետութեան այս տեսակը կոչւում է անսահման կամ ինքնակալ միապետութիւն: Բայց կայ նաև միապետութեան մի այլ տեսակը, որը կոչւում է սահմանադրական միապետութիւն: Սռաջ ծանօթանալ անսահման միապետութեան հետ:

2.

Ս Ն Ս Ս Ն Մ Ա Ն Մ Ի Ա Պ Ե Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Անսահման միապետութիւնը կատարեալ բռնապետութիւն է. այսպիսի պետութեան գլուխ կանգնած միապետը, որ կարող է կոչւել իշխան, թագաւոր կամ կայսր, իր իրաւունքների մէջ ոչնչով սահմանափակւած չէ: Ոչ մի բան նրա միահեծան իշխանութեանը սահման չի դնում: Ինքնակալ միապետը, ինչպէս օրինակ՝ Սուլթանը, Տարը, — ինչ որ ուզում՝ այն էլ տնում են: Հարկեր են դնում, հարկեր հաւաքում, ծախսում, շռայլում, զինւոր հաւաքում, պատերազմ անում, երկիր ծախում՝ երկիր անում, գատում, գատապարտում, ներում կամ կախում ինչպէս իրենց քէֆը տալիս է:

Մի խօսքով, կատարեալ կամայականութիւնն է իշխում միապետութեան մէջ: Ժողովուրդը ոչ մի իրաւունք, ազատութիւն ու ձայն չունի անսահման ու բռնակալ միապետութեան մէջ: Բռնակալ միապետը ոչ մի օրէնք, արդարադատութիւն չի ճանաչում, որ սահման դնի իր իշխանութեանը: Նրա խօսքը օրէնք է: — «Թագաւորի կամքը առաջին օրէնքն է», այսպէս են գրել նրանք իրենց մեծահատոր օրէնսգրքերի առաջին տողում: Այդ նշանակում է, որ թագաւորը, եթէ կամենայ, եթէ քէֆը տայ, կարող է միշտ էլ

փոխել մնացած բոլոր օրէնքները, այսինքն իբրաքանները միշտ էլ արդարացնել «օրէնքներով»:

Որպէսզի իրենց այս անսահման իշխանութիւնը միշտ էլ անսահման ու անխախտ մնայ, միապետները աշխատել են ցոյց տալ, ժողովրդին համոզել, որ իրենց իշխանութիւնը մարդկանցից, ժողովրդից չեն ստացել, այլ՝ Աստծուց: Ուստի և նրանք յայտարարում և դրում են, որ իրենք թագաւորում են «կամօքն Աստուծոյ»: Սրանով ուզում են ասել, որ իրենց իշխանութիւնը ժողովրդից չեն ստացել, և ժողովուրդն էլ իրաւունք չունի ոչ խառնելու իշխանութեան գործում, ոչ էլ թագաւորին գահից զրկելու կամ փոխելու:

Եւ նրանք հասել են իրենց նպատակին. խաւար, անգիտակից և հաւատացող խեղճ ու կրակ ժողովուրդն էլ հաւատացել է իր բռնակալներին ու դահիճներին, «սուրբ-սուրբ արել», պաշտել և հլա-հնազանդ ծառայել նրանց: Եւ բռնապետների գահերը հաստատուն են մնացել, քանի որ ժողովուրդները չեն հասկացել, որ ամեն իշխանութիւն միայն իրենց կամքով և իրենց համաձայն է պէտք է լինի:

Միապետները ոչ միայն աշխատել են, որ ժողովուրդը իրենց իշխանութիւնը աստուածային համարի, այլ և իրենց իշխանութիւնը աւելի

հաստատ ու անխախտ պահելու համար ժառանգական են դարձրել: Նրանք շատ լաւ են հասկացել ժողովրդի միամտութիւնը, որ եթէ իշխանութիւնը կամ թագաւորութիւնը ժառանգական լինի, ժողովրդի համար աւելի ընդունելի և հաստատ կլինի: Ժողովուրդն այդ կտեսնի և կհաւատայ, որ աստուածային օրէնք է. այդպէս եղել է, այդպէս էլ պէտք է լինի: Եւ իսկապէս՝ նրանք հասնում են իրենց նպատակին գիր ու պատմութիւն չիմացող ժողովրդի մարդը աչքը բաց է անում, այդպէս տեսնում և ընդունում, որ ժառանգական ու անսահման միապետութիւն պէտք է լինի: Դրա համար է, որ Ռոմանով ցարերի տունը Ռուսաստանում 300 տարի թագաւորեց և հազիւ հիմա գահից զրկւեց:

Իրենց իշխանութիւնը հաստատ պահելու համար միապետները այսքանով չեն բաւականանում. նախ նրանք ժողովրդին տգէտ են պահում, օւսում չեն տալիս, ժողովրդի համար ձրի ու տուժաւորաններ չեն բաց անում: Նրանք շատ լաւ գիտեն, որ ամենից հլու-հնազանդ ժողովուրդը խաւար, անուս ժողովուրդն է: Նրանք ոչ միայն ժողովրդին ուսում չլին տալիս, այլ և աշխատում են խաւարացնել, աւելի բթացնել նրա միտքը հոգևորականութեան միջոցով. իմանալով որ ժողովուրդը հաւատացող և կրօնասէր է՝ նրանք ոչ մի ջանք և ծախս չեն խնայում,

որ հոգևորականութեան, ուրեմն նաև կրօնի ազդեցութիւնն ուժեղ լինի ժողովրդի վրայ. դրա համար նրանք ամեն տեղ շքեղ, ոսկեզօծ, գրաւիչ եկեղեցիներ են շինում և ամեն տեղ քահանաներ պահում: Հոգևորականներն ամեն կերպ աշխատում են հաստատ պահել ժողովրդի մէջ այն հաւատը, որ թագաւորը «Աստծու կամքով» է իշխում:

Սրանով էլ չբաւականանալով՝ միապետութիւնը դիմում է կոպիտ ուժին. նա պահում է զօրանոցներում բթացրած, հլու-հնազանդ մշտական զօրք և լաւ կազմակերպւած ոստիկանութիւն, որոնք բոնապետութեան ամենահաստատուն սիւներ են, նրա կոյր գործիքներն ու ամենափստահելի զէնքերը: Ժողովրդի խռովութեան կամ ապստամբութեան դէպքում զօրքի ու ոստիկանութեան միջոցով միապետական կառավարութիւնը խեղճ արիւնով, երկաթով, կախաղաններով ու բանտերով խեղդում է նրանց արդար ըողոքի ձայնը:

Այսպէս է անհ հաստատ պահում անսահման միապետութիւնը: Եւ որովհետեւ նրա իշխանութեան գլխաւոր ոյժն ու հիմքը ոստիկանութիւնն է, ուստի և այդպիսի պետութիւնը աստիկանական պետութիւն է կոչւում:

3.

ՍԱՆՄԱՆԱԿՐԱԿԱՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Սանմանադրական է կոչւում այն միապետութիւնը, որի մէջ միապետի իշխանութիւնը կամ կամքը սանմանափախւած է ժողովրդի իշխանութեամբ—նրա ներկայացուցիչների ժողովով: Այսպիսի պետութեան մէջ իշխանութիւնը բաժանւած է միապետի և ժողովրդի մէջ: Նայած պետութեանը՝ կամ ժողովրդի իրաւունքն է աւելի շատ լինում միապետի իրաւունքից և կամ հակառակը: Սանմանադրական միապետութեան մէջ ժողովրդին պատկանում է գլխաւորապէս օրէնքներ տալու և դատելու իրաւունքը, իսկ կառավարութիւնը մնում է միապետին, թէև այստեղ էլ նրա իշխանութիւնը սանմանափախւած է ժողովրդական օրէնքներով:

Ժողովրդի օրէնսդիր ժողովը կոչւում է պարլամենտ կամ ժողովրդի ներկայացուցիչների (պատգամաւորների) ժողով: Պարլամենտն է որոշում երկրի հիմնական օրէնքները՝ սանմանադրութիւնը (կոնստիտուցիա), որոնցով պէտք է սանմանափախի միապետի իշխանութիւնը: Ժողովրդի կամքը յայտարարւում է պետութեան գլխաւոր օրէնք: Սանմանադրական միապետութեան մէջ միապետը ստիպւած է ընդունելու, որ ինքը ոչ թէ Աստծու, այլ ժողովրդի կամքով

է թագաւորում: Սահմանադրական միապետութեան մէջ կառավարութեան հիմքը համարուում են օրէնքը, ինստիտուցիան ու արդարութիւնը. դրա համար էլ այդպիսի պետութիւնը կոչւում է իւրապետական: Ժողովուրդը պարտաւոր է ձրի ուսում է ստանում, զօրքն ու ոստիկանութիւնը ծառայում են ժողովրդին և այլն:

Ուրեմն կատարեալ սահմանադրական միապետութեան մէջ ժողովրդի կամքն է իշխում, ժողովուրդն է իր ընտրած մարդկանց. միջոցով երկիրը կառավարում: Բայց և այնպէս, որքան էլ չլինի, միապետութիւնը մնում է «միապետութիւն»: Որքան էլ սահմանափակւած լինի, բայց և այնպէս միապետը—թագաւորը կամ կայսրը, հենց իր անունով, զիրքով, հեղինակութեամբ և այլ միջոցներով որոշ ազդեցութիւն է ունենում և իր հերթին սահմանափակում ժողովրդի իշխանութիւնը: Ուստի և սահմանադրական միապետութիւնն էլ կատարեալ ժողովրդական ու իրաւական պետութիւն չէ:

4.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Հասարակապետութիւնը միապետութեան միանգամայն հակառակն է: Ժառանգական միապետների փոխարէն ժողովրդի զլուխ կանգ-

նած է՝ ժամանակաւորապէս ընտրւած նախագահը (պրեզիդենտը):

Հասարակապետութեան մէջ ամբողջ իշխանութիւնը,—ոչ միայն օրէնսդրականն ու դատաւարականը, այլ և կառավարականը,—գտնւում է ժողովրդի ձեռին: Ժողովուրդն է օրէնքներ տալիս և դրանց համաձայն դատում ու կառավարում: Երկիրը կառավարում է ամբողջ հասարակութիւնը կամ ժողովուրդը. դրա համար էլ այդպիսի պետութիւնը կոչւում է հասարակապետութիւն (ռեսպուբլիկա) կամ ժողովրդապետութիւն:

Բայց հասարակապետութիւնն էլ կարող է ոչ-ժողովրդական պետութիւն դառնալ: Սլոտեդ էլ կարող է իշխանութիւնը՝ հասարակութեան փոքր մասի, ոչ-աշխատաւորների—հարուստների ձեռն ընկնել: Հասարակապետութիւնն էլ կարող է ազնւապետական և բուրժուական դառնալ, ինչպէս հին Հռոմում, Յունաստանում և այժմ Ամերիկայում, Ֆրանսիայում և այլն:

Եթէ թագաւոր չկայ, այդ դեռ չի նշանակում, որ ժողովուրդն է իշխանութեան ու երկրի տէրը: Հասարակապետութեան զլուխը—նախագահը կամ պրեզիդենտն էլ կարող է թագաւորին հաւասար իրաւունքներ ստանալ և մի տեսակ ժամանակաւոր թագաւոր դառնալ ու թագաւորից էլ մեծ իրաւունքներ բանեցնել. օրի-

նակի համար՝ ֆրանսիացոց հասարակապետութեան նախագահը աւելի մեծ իրաւունքներ ունի, քան թէ Անգլիայի թագաւորը: Սա այնքան քիչ իրաւունքներ ունի, որ նրա համար ասում են, թէ «թագաւորը թագաւորում է, բայց չի կառավարում»: Երկիրը կառավարում է հասարակութիւնը, ժողովուրդը:

Որպէսզի այսպիսի բան չդուրս գայ, որ թագաւոր չլինի, բայց թագաւորի հաւասար իշխանութիւն չլինի, պէտք է այնպէս անել, որ երկրի ամբողջ իշխանութիւնը աշխատաւոր ժողովրդի ձեռին լինի: Բոլորս էլ գիտենք, որ հասարակութեան մէջ երկու մեծ դասակարգեր կան—աշխատաւոր և ոչ-աշխատաւոր. մի մասը՝ մեծ մասն աշխատում է. իսկ մի փոքր մասն առանց աշխատելու ամեն բան ստանում է ու վայելում: Պէտք է այնպէս անել, որ իշխանութիւնը սրանց ձեռք չընկնի:

Եթէ իշխանութիւնը, այսինքն երկրի համար օրէնքներ տալը, դատելն ու կառավարելը թողնենք ոչ-աշխատող դասակարգերին՝ հողատէրերին ու փողատէրերին, սրանք հասարակապետութիւնից մի նոր բռնապետութիւն կստեղծեն: Հասարակապետութիւնն անուշով, ձեռք ժողովրդական կըլինի, բայց իսկապէս հարուստների պետութիւն կըլինի, ազնւապետական ու

հարստապետական հասարակապետութիւն կը դառնայ:

5.

ՕՐԷՆԱԳԻՐ ԺՈՂՈՎ ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԱԳԻՐ ԺՈՂՈՎ

Ի՞նչ պէտք է անել, որ հասարակապետութիւնը լինի իսկական ժողովրդական պետութիւն:

Դրա համար պէտք է այնպէս անել, որ պետութեան համար օրէնքներ տաող ժողովը ժողովրդական լինի, այսինքն, որ սրա անդամները գոնէ մեծ մասամբ աշխատաւոր ժողովրդի ներկայացուցիչները լինեն: Այս ժողովրդական կամ ներկայացուցիչների ժողովը (պարլամենտը) կոչւում է նաև օրէնսդիր ժողով, որովհետև պետութեան օրէնքները ինքն է որոշում:

Այն դէպքում, երբ հին կարգերն ընկնում են, պետութեան մէջ նոր կարգեր հաստատելու համար հաւաքւած ժողովրդական ներկայացուցիչների ժողովը կոչւում է Սահմանադիր կամ Հիմնադիր: Այսպէս է կոչւում, որովհետև նա է սահմանում կամ որոշում նոր պետութեան—հասարակապետութեան հիմնական, գլխաւոր օրէնքները կամ սահմանադրութիւնը (կոնստիտուցիան):

Հիմնադիր ժողովը իր դերը կատարելուց յետոյ, այսինքն պետութեան ձեռք կամ տեսակը

և գլխաւոր օրէնքներն ու կարգերը որոշելուց յետոյ ցրւում է: Նրա տեղը գալիս է օրէնսդիր ժողովը, որը մշտապէս հետևում է պետութեան զործերին, նոր օրէնքներ է տալիս, հսկերը փոխում, հսկում, թէ նախագահն ու նախարարները (մինիստրները) ինչպէս են ծախսում ժողովրդական փողերը և այլն:

Ուրեմն հասարակապետութիւնը կառավարւում է ժողովրդական օրէնսդիր ժողովով, նախագահով և նախարարներով: Եւ ժողովուրդը պէտք է այնպէս անի, որ զրանք բոլորն էլ ժողովրդի մարդիկ լինին, ժողովրդի շահերը պաշտպանող: Իսկ որպէսզի այդ այդպէս լինի՝ պէտք է ինքն ընտրի, ձայն տայ իր ուղած մարդուն: Իրա համար էլ նա պէտք է ազատ ու անկախ մարդ—քաղաքացի լինի, պէտք է ազատ ընտրել կարողանայ: Մի խօսքով՝ պէտք է բոլոր մարդիկ հաւասար և ազատ քաղաքացիներ լինին: Սովորաբար ասում են, թէ բոլոր մարդիկ պէտք է քաղաքացիական—մարդկային իրաւունքներ ու ազատութիւններ ունենան:

Առանց այս քաղաքացիական իրաւունքների ու ազատութիւնների իսկական ժողովրդական պետութիւն—ժողովրդական հասարակապետութիւն ունենալ չի կարելի:

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱՎԵՆ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Որո՞նք են այդ իրաւունքներն ու ազատութիւնները:

Դրանք բոլոր մարդկանց բնական և անկապտելի իրաւունքներն են: Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութիւնն առաջին անգամ որոշ արտայայտեց այն անվիճելի ճշմարտութիւնը, որ «բոլոր մարդիկ ծնւում են ազատ ու հաւասար և պէտք է ազատ ու հաւասար էլ մնան իրենց իրաւունքներով»: Դա կոչւում է իրաւական կամ քաղաքացիական հաւասարութիւն: Բոլոր քաղաքացիներն օրէնքի առաջ և պետութեան մէջ իրաւունքներով հաւասար են համարւում: Ամեն քաղաքացի ազատ է այնքան, որքան որ ուրիշին չի վնասում, և միայն օրէնքն է որոշում նրա ազատութեան սահմանները:

Այդ նշանակում է, որ ամեն մի քաղաքացու կեանքն ու անձն ապահով պէտք է լինի կամայականութեամբ կամ բռնութեամբ ոչ ոքի ազատութիւնից զրկել, բանտարկել կամ աքսորել չի կարելի: Առանց դատարանի ոչ մի պատիժ: Ամեն մէկի բնակարանը և նամակագրութիւնը ապահով պէտք է լինի ամեն տեսակ կամայականութիւնից: Պէտք է լինի ազատութիւն խղճի—դաւանանքի, մտքի—խօսքի, մա-

272-2002

մուլի, ժողովների, միութիւնների: Բոլոր քաղաքացիները անխտիր իրաւունք ունին դաւանելու, ինչ կրօն որ ուզում են, խօսելու, քարոզելու, զրելու, ինչ որ և ուր որ կամենում են, եթէ միայն այս խօսքն ու քարոզը հասարակութեան մեծամասնութեան համար վնասակար չէ համարւում: Քաղաքացիներն իրաւունք ունին ժողովներ անելու, միութիւններ կազմելու և այլն, և ոչ ոք չպէտք է նրանց այդ արգելի:

Այս քաղաքացիական—մարդկային իրաւունքներն ու ազատութիւններն ունենալով միայն՝ մարդիկ կարող են օգտւել իրենց միւս քաղաքացիական և քաղաքական իրաւունքներին—ընտրելու և ընտրւելու, օրէնքներ տալու, դատելու և կառավարելու: Առանց մէկի միւսը լինել չի կարող: Առանց քաղաքացիական ազատութիւնների ընտրական իրաւունքներից օգտւել, ուրեմն և ժողովրդական օրէնքներ, կարգեր ու կառավարութիւն հաստատել, չի կարելի: Օրինակ՝ ինչպէս կարող են քաղաքացիք ազատ ընտրել ու ընտրւել, ներկայացուցիչներ ուղարկել կամ ներկայացուցիչ լինել՝ պետական կեանքին մասնակցել, եթէ ապահով չլինի նրանց անձը, բնակարանը, նամակագրութիւնը, եթէ նրանք իրենց ուզածն ասել, գրել, քարոզել կամ դրա համար մարդկանց ժողովել—միութիւններ ու կուսակցութիւններ կազմել չկարողանան: Եթէ

այդ բոլոր ազատութիւնները չլինին՝ ընտրական իրաւունքներն էլ խօսքով կըլինին, բայց զործով չեն լինի:

7.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԸՆՏՐԵՎԱՆ ԻԱՐՈՒՆԵՔ

Իսկ ինչպէս պէտք է լինին ընտրական իրաւունքները, որ աշխատաւոր ժողովուրդը իսկական հասարակապետութիւն կազմել կարողանայ:

Ընտրութիւնները պէտք է լինին նախ՝ ընդհանուր. այդ կնշանակի, որ ամեն մարդ-քաղաքացի ընտրելու իրաւունք ունի, ով 20 տարեկան է դարձել. ամեն մարդ, լինի նա աղքատ թէ հարուստ, ուսումով թէ անուսում, ուսա թէ այլազգի: Միայն նրանք չեն կարող ընտրել կամ ընտրւել, ովքեր կամ 20 տարեկանից փոքր են, կամ խելագար, կամ էլ հասարակութեան դէմ ծանր յանցանք են կատարել: Եւ իսկապէս, ով կուզի, որ երեխաները կամ խելագարները խառնւեն հասարակութեան գործին: Դրա համար էլ, չնայած որ այդպիսի մարդիկ չեն մասնակցում, առում ենք ընտրութիւնը ընդհանուր է:

Ապա ընտրութեան իրաւունքը հաւասար պէտք է լինի. այդ կնշանակի, որ ամեն մարդ, ամեն քաղաքացի—հարուստ թէ աղքատ—միայն մի ձայն. ունի. օրինակ չպէտք է հարուստները

Շ, 3, 4 և աւելի ձայն ունենան, իսկ աղքատները՝ 1 ձայն: Դրա համար ասում ենք—մի մարդ՝ մի ձայն:

Ընտրութիւնը պէտք է ուղղակի լինի, այսինքն ում որ ժողովուրդը կամենում է ընտրել իրեն ներկայացուցիչ կամ պատգամաւոր՝ նրան էլ պէտք է ընտրի: Ել չպէտք է առաջ մէկին ընտրի, որ նա էլ մի ուրիշին ընտրի. սա ուղղակի ընտրութիւն չի լինի, այլ անուղղակի: Օր.՝ եթէ ժողովուրդն ուզում է Պետրոսին ընտրել իրեն պատգամաւոր՝ նրան էլ պէտք է ընտրի, և ոչ թէ առաջ Մարկոսին պէտք է ընտրի, որ ապա նոր իր կողմից Պետրոսին ընտրի:

Ընտրութիւնը պէտք է գաղտնի լինի: Սա էլ նրա համար է, որ, օրինակ գործարանատէրը, տանուտէրը, չինովիկը չիմանայ՝ թէ զիւղացին կամ բանւորը ում է ձայն տալիս. պարզ բան է, որ իմանան՝ կարող են սրանց որեւէ ձևով նեղացնել, գործից հեռացնել և այլն:

Եւ վերջապէս ընտրութիւնը պէտք է համեմատական լինի: Այս էլ շատ դժւար հասկանալի բան չէ: Ասենք մի գիւղում կամ գործարանում կան 3000 մարդ: Ասենք զրանք պէտք է 3 պատգամաւոր ընտրեն: Եթէ միայն ընդհանուր և հաւասար ընտրութեան սկզբունքը լինի՝ 2000 հոգին, որ մեծամասնութիւն է, եթէ միւս հազարին հակառակ է, կարող է միշտ էլ իր ու-

զած մարդուն անց կացնել. իսկ էն 1000 հոգին չեն կարող մարդ անցկացնել. սրանց ձայները կխեղդւեն, ուրեմն ներկայացուցիչ չեն ունենայ: Արդարութիւնը պահանջում է, որ էս 1000-ն էլ մի մարդ ընտրեն. 2000 հոգին՝ 2 մարդ, 1000 հոգին՝ մէկ մարդ: Ուրեմն ամեն կողմը կընտրի իր թւի համեմատ պատգամաւորներ. դրա համար էլ ասում ենք ընտրութիւնը պէտք է լինի համեմատական:

Ահա այսպէս պէտք է լինին ընտրութիւնները, որպէսզի քաղաքացին, մանաւանդ խեղճ ու աղքատ ժողովուրդն իր ճանաչած, սիրած, վստահելի մարդկանց ընտրել կարողանայ, որ իր շահերը պաշտպանեն: Մինչև որ այս հինգ պայմաններով — ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի, գաղտնի և համեմատական, — չլինին ընտրութիւնները, ժողովուրդը երբեք էլ իր ուզած օրէնքներն ու կառավարութիւնը չի տեսնի, ուրեմն միշտ էլ խեղճ ու աղքատ կապրի:

Բայց դա բաւական չէ: Որպէսզի իսկապէս ժողովուրդը կարողանայ իր խօսքն անց կացնել և իմանայ հաստատ, որ իր ուզածը կկատարւի, պէտք է ինքն ուղղակի, առանց պատգամաւորների կամ ներկայացուցիչների միջնորդութեան, մասնակցի և ձայն տալ պետութեան գլխաւոր գործերը, մանաւանդ օրէնքները որոշելիս: Պատգամաւորն էլ մարդ է, կարող է խօսքը փոխել,

կաշառել և Հիմնադիր ժողովում կամ պարլամենտում (օրէնսդիր ժողովում) էն չասել, ինչ որ իրեն պատւիրել են: Որպէսզի այսպիսի բաներ չպատահեն՝ լաւ կլինի, որ ժողովուրդն ինքըն անձամբ մասնակցի և ձայն տայ պետութեան գլխաւոր գործերի քննութեան ժամանակ: Սրան առում են ժողովուրդը պէտք է անմիջական ձայնաւորութեան (ընթերցողութի) իրաւունք ունենայ:

Ժողովուրդը կարող է անմիջապէս իր ձայնը լսելի դարձնել նաև գրաւոր կերպով—խնդիրներով և առաջարկներով: Ժողովուրդը կարող է զբոսել, որ այսինչ կամ այնինչ օրէնքը փոխել այսինչ կամ այնինչ բանն այսպէս լինի: Սրան առում են, որ ժողովուրդն առաջարկներ անելու (պետիցիայի) իրաւունք պէտք է ունենայ:

Բայց դէ այլ բան է կենդանի խօսքն ու ձայնը երես առ երես, այլ բան՝ գրածը: Գրածը աւելի հեշտ է մերժել, քան ասածը: Աւելի լաւ է, որ ժողովուրդն ուղղակի, առանց միջնորդների իր կեանքի ու բախտի գլխաւոր հարցերն ինքը որոշի: Կասեն սա լաւ է, բայց դժուար է. ինչպէս կարող է ամբողջ ժողովուրդը հաւաքւել մի տեղ և ձայն տալ, այն էլ Ռուսաստանում, թէ ինքն ինչ է ուզում: Ճիշտ է, այդպէս դժուար է: Բայց եթէ լաւը այդ է, դրա համար էլ պէտք է հսարներ գտնել:

ԳԱՇՆԱԿՅԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Իհարկէ, որ Ռուսաստանի պէս մեծ պետութիւնների մէջ դժուար, անկարելի բան է, որ ամբողջ ժողովուրդը հաւաքւի մի տեղ և օրէնքներ ու վճիռներ տալիս ձայն ունենայ: Դրա համար էլ պէտք է մեծ պետութիւնները բաժանւեն փոքր, ինքնավար մասերի—պետութիւնների: Սրանք իրենց ներքին գործերում անկախ կլինեն, այսինքն իրենք իրենց կկառավարեն, բայց ընդհանուր գործերում, ինչպէս են օրինակ՝ երկրի պաշտպանութիւնը, առևտուրը, պոստը, դրամը և այլն, կմիանան, կկազմեն մի մեծ պետութիւն: Այսպիսի պետութիւնը կամ, ասենք, հասարակապետութիւնը կլինի փոքր պետութիւնների միութիւն՝ կամ դաշնակցութիւն (Ֆեդերացիա): Այսպէս իրար հետ միացած պետութիւնները կոչւում են դաշնակցական պետութիւններ, իսկ զրանց միութիւնը՝ դաշնակցական միապետութիւն—(օր.՝ Գերմանիան), կամ դաշնակցական հասարակապետութիւն—(օր.՝ Շվեյցարիան, որ կազմուած է 25 դաշնակից պետութիւններից և Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ կամ Դաշնակցական պետութիւնները, որոնք 45 հատ են):

Միայն դաշնակցական—(Ֆեդերատիւ) հասարակապետութեան մէջ կարող են ժողովուրդը

ները պաշտպանել իրենց շահերն ու իրաւունքները: Միայն այսպիսի պետութեան մէջ նրանք կարող են հաստատ համոզւած լինել, որ իրենց իշխանութիւնն անխախտ կլինի: Ուրեմն միմիայն զաշնակցական հասարակապետութիւնը կարող է իսկապէս ժողովրդական լինել:

9.

ՄԻ ՊԱՐԼԱՄԵՆ, ԹԷ ԵՐԿՊԱՐԼԱՄԵՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏ

Ժողովրդապետութեան, ժողովրդի իշխանութեան համար մի վտանգ էլ կայ: Նոյնիսկ ամենազարգացած հասարակապետութիւնների մէջ էլ մի վատ կարգ կայ: Օրէնսդիր ժողովը կամ պարլամենտը միայն ժողովրդի պատգամաւորներից չի լինում բաղկացած և միայն մի հատ չի լինում, այլ երկու հատ: Մէկը լինում է իսկապէս ժողովրդի ներկայացուցիչների ժողովը, զրա համար էլ սա Վոչում է և համայնքների ժողով, օր.՝ Անգլիայում: Իսկ միւս ժողովի անդամներին. ժողովուրդը չի ընտրում. սրանց հրաւիրում կամ նշանակում են հարուստներից, հոգեւորականներից, կալածատէրերից. որովհետեւ Անգլիայում կալածատէրերին լորդ են ասում, զրա համար էլ դրանց ժողովին լորդերի ժողով կամ լորդերի պալատ են ասում:

Ուրեմն մի ընդհանուր ժողովի—պարլամեն-

տի փոխարէն երկու ժողով ենք ունենում. մէկը առհասարակ ժողովրդի՝ միւսը միայն հարուստների համար: Եւ սրա փառն այն է, որ սրանք ջոկ-ջոկ ժողով են ունենում. և հարուստներէ ժողովը կամ—ինչպէս ասում են—«վերին պալատը» կարող է խանգարել, չթողնել, որ ժողովրդական ժողովի—«ստորին պալատի» կամ իսկական պարլամենտի որոշումներն օրէնք դառնան: Վերին պալատը, սահմանադրական միապետութիւնների մէջ նաեւ թագաւորը, իրաւունք ունի արգելելու ստորին պալատի օրէնքները: Հենց որ հարուստները տեսնում են, որ պարլամենտի որոշած օրէնքն իրենց շահին փաս է, իսկոյն արգելում են, այսինքն իրենք էլ չեն ընդունում, որ դա օրէնք դառնայ: Եւ այսպէս միշտ խանգարում են պարլամենտի գործը ու չեն թողնում, որ ժողովրդի համար լաւ, օգտակար օրէնքներ ու կարգեր սահմանեն:

Դրա համար էլ իսկական ժողովրդական հասարակապետութեան մէջ 2 պալատ-պարլամենտ չպէտք է լինի: Պարլամենտը—օրէնսդիր ժողովը միայն մի հատ պէտք է լինի մի ընդհանուր ժողով՝ կամ, ասում են, մի պալատից պէտք է լինի բաղկացած:

ՀԱՍՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Մի վերջին վտանգ էլ կայ: Դա հասարակապետութեան նախագահն է: Ճիշտ է, դա ընտրովի պէտք է լինի և պէտք է փոխի շուտ-շուտ: Բայց դրան էլ չպէտք է շատ իրաւունքներ տալ, մանաւանդ՝ չպէտք է երկար ժամանակով ընտրել: Երկու դէպքում էլ նա կարող է իր իրաւունքներն ու իշխանութիւնն ի չարը գործ դնել և մէկ էլ տեսար՝ մի օր մի նոր բռնապետ — միապետ դարձաւ, թագաւոր, կայսր և այլն: Պատմութիւնն այսպիսի բաներ էլ շատ է տեսել: Դրա համար փորձւած և պատմութիւնից բան սովորած ժողովուրդն իր նախագահին երկայ ժամանակով չի ընտրի, մի տարուց ոչ աւելի, և, որ գլխաւորն է, շատ մեծ իրաւունքներ չի տալ նրան: Շատ իրաւունքներ տալ նախագահին՝ նշանակում է իր գլխին մի անթագ թագաւոր նստեցնել: Օր. Ֆրանսիայի հասարակապետութեան նախագահն աւելի շատ իրաւունքներ ունի՝ քան միապետական Անգլիայի թագաւորը: Եւ շատ ժամանակ Ֆրանսիայի նախագահը ի չարն է գործ դնում իր նախագահական իրաւունքները և մնասում ժողովրդին: Նա կարող է նոյնիսկ պատերազմ սկսել հակառակ ժողովրդի կամքի, առանց նրա գիտութեան: Որ-

պէսդի այդպիսի բաներ չպատահեն, պէտք է շաաքիչ իրաւունքներ տալ նախագահին և պէտք է ընտրել միայն մի տարով: Իսկ որպէսզի թէ նախագահը և թէ նախարարները միանգամայն պատասխանատու լինեն ժողովրդի առաջ, պէտք է ունենալ մի կառավարական մարմին, որ ամեն քանով պատասխանատու լինի ժողովրդի առաջ: Նախագահը միայն այդ մարմնի ներկայացուցիչը կլինի ժողովրդի առաջ: Օր.՝ մօտաւորապէս այդպէս է Շվեյցարիայում:

Մինչև որ այդպէս չլինի, մինչև որ թէ նախագահը, թէ նախարարները և թէ առհասարակ ամեն իշխանութիւն ժողովրդի և իր ժողովի — պարլամենտի առաջ պատասխանատու չլինին և ուղղակի չենթարկւեն դրան, ժողովրդապետութիւնը դատարկ խօսք կլինի: Ժողովուրդը միշտ էլ ստրուկ ու խեղճ, հարստահարւած ու ճնշւած կլինի, չի իմանայ, թէ ինչպէս են հաւաքում ու ծախսում իր փողերը և կմնայ մշտական ազդիտութեան ու թշւառութեան մէջ:

Ուրեմն իսկական և կատարեալ ժողովրդական իշխանութեան հասնել և սոցիալիզմի համար պատրաստել կարելի է միայն մի-պալատեան դաշնակցական (ֆեդերատիւ) և ժողովրդական (դեմոկրատիկ) հասարակապետութեան մէջ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0198607

